

Joanna Paul-Kańska <https://orcid.org/0000-0002-5818-2260>
Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi
e-mail: jpaul@ahelodz.pl

Recenzja książki Bogdana Wojciszkego i Marcina Rotkiewicza *Homo nie całkiem sapiens. O automatyzmach myślenia, nadętych politykach, narzekaniu Polaków i pułapkach moralności**

Review of Bogdan Wojciszke's and Marcin Rotkiewicz's monograph *Homo nie całkiem sapiens. O automatyzmach myślenia, nadętych politykach, narzekaniu Polaków i pułapkach moralności*

<https://doi.org/10.25312/CH.821>

Książka *Homo nie całkiem sapiens. O automatyzmach myślenia, nadętych politykach, narzekaniu Polaków i pułapkach moralności* została wydana nakładem wydawnictwa Smak Słowa w roku 2018 (wydanie drugie 2024). To książka wyjątkowa, ukazująca szeroko rozumianą rzeczywistość przez pryzmat psychologii, w kontekście mechanizmów, teorii czy reguł psychologicznych, pozwalająca zrozumieć opisywane zjawiska czy wydarzenia, ale, co bardzo wartościowe i ważne, nienarzucająca jednoznacznych odpowiedzi. Po lekturze tej pozycji – u świadomego i uważnego czytelnika – oprócz uzyskanej wiedzy pojawia się refleksja.

Książka, poza wstępem, który w tym wypadku szczególnie warto przeczytać, składa się z ośmiu rozdziałów, całość jest napisana w formie wywiadu, a może raczej rozmowy.

* B. Wojciszke, M. Rotkiewicz, *Homo nie całkiem sapiens. O automatyzmach myślenia, nadętych politykach, narzekaniu Polaków i pułapkach moralności* autorstwa, Smak Słowa, Sopot 2018.

Z jednej strony dziennikarz naukowy z doświadczeniem i wieloma nagrodami w swojej dziedzinie, z drugiej profesor psychologii, badacz, autor niezliczonych publikacji i wielu książek, opowiadający o psychologii w sposób zrozumiały i ciekawy dla każdego, jednocześnie nie spływając ważnych tematów. Prace nad tą pozycją rozpoczęły się w 2015 roku, jak sami autorzy podkreślają – to czas, kiedy „na świecie się sporo działo”.

Pierwszy rozdział, zatytułowany *Polityka*, to rzetelna, psychologiczna analiza, momentami diagnoza, zjawisk współczesnego świata. Pytania Marcina Rotkiewicza, na które odpowiada Bogdan Wojciszke, bezpośrednio nawiązują do ówczesnych wydarzeń w Polsce i na świecie. Pojawiają się pytania: dlaczego?, jak? o co chodzi?, jednak nie znajdziemy tam oczywistych odpowiedzi. Profesor Wojciszke w wyjątkowy sposób łączy wydarzenia z teoriami i badaniami psychologicznymi (nawiązując do różnych naukowców i autorytetów w dziedzinie).

Drugi rozdział zatytułowany jest *Władza* i pokazuje czytelnikom, czym jest szeroko rozumiany „wpływ” w ujęciu psychologii społecznej, wpływ innych na nasze myślenie, przekonania, podejmowane działania. Autorzy przybliżają mechanizm i następstwa posiadanej władzy, czy to politycznej, czy zawodowej. Aby wytłumaczyć zjawisko, stosując wiele porównań, podają przykłady, odnoszą się nie tylko do mechanizmów stricte psychologicznych, ale również do fizjologii i funkcjonowania mózgu.

Rozdział trzeci rozpoczyna się od pytania, czy rzeczywiście Polacy na tle innych nacji są wyjątkowo marudni. Tytułowe narzekanie jest rozpatrywane w kontekście historycznym, kulturowym i, oczywiście, mechanizmów i reguł psychologicznych. Są odniesienia do stereotypów, przekonań i związanych z nimi mitów funkcjonujących w społeczeństwach. Autorzy bardzo płynnie przechodzą od szczegółów do ogólnych, ponadnarodowych tendencji i charakterystyk. Rozdział kończy nawiązanie do reguły dotyczącej asymetrii dobra i zła: znacznie silniej reagujemy na zagrożenia i negatywne rzeczy niż na dobre – i chyba to jest najlepsza konkluzja podjętego tematu.

Podkreślając wagę rozdziału zatytułowanego *Moralność*, Bogdan Wojciszke opisuje sądy moralne w kontekście podejmowania decyzji i ocen, tych codziennych i tych wyjątkowych w naszym życiu. Nawet osoby nieznające psychologii mogą zagłębić się w temat, poznać jego specyfikę, zaczynając od Freuda, przechodząc do współczesnych teorii związanych z automatyzmami w myśleniu oraz naszych postaw i emocji związanych z danym zachowaniem. W rozdziale autorzy wspominają też osobę Jonathana Haidta, amerykańskiego profesora, który prowadził badania związane z afektywnym charakterem naszych ocen, czym niejako zapraszają do rozdziału kolejnego. *Prawy umysł* to tytuł znanej książki Haidta. Autorzy uważają, że trudno pisać o moralności bez odniesienia do tej pozycji. W bardzo przestępny sposób zostały wytłumaczone fundamenty, na których opiera się moralność w teorii Haidta. Wojciszke z wielką starannością naukową odnosi się do współczesnej oceny teorii, przywołuje różne przykłady i badania, na przykład Kurta Graya i jego diadycznej koncepcji moralności. Także w tym rozdziale znajdziemy odwołania do polityki i mechanizmów wyborów społecznych.

Płeć mózgu to rozdział, w którym autorzy podejmują dość trudny temat różnic i ról związanych z płcią. Odnoszą się do różnych badań, analizują różnice, odnosząc się do zdolności werbalnych, agresji fizycznej czy dążenia do władzy. Co bardzo cenne, zwracają uwagę na kontekst społeczny i kulturowy. Podejmowany jest też temat seksualności. Warto

pokreślenia jest to, że po przeczytaniu tego rozdziału obiektywny czytelnik, bez względu na płeć, będzie bogatszy o rzetelną wiedzę, a nie o stereotypy czy powszechne mity.

Rozdział *Sprawczość i wspólnotowość* to bezpośrednie odniesienie do nagrody otrzymanej przez Bogdana Wojciszkego, tak zwanego polskiego Nobla. W tym rozdziale Wojciszke opisuje, jak te dwa bardzo ważne wymiary wpływają na nasze oceny świata, innych i siebie samych (czyli na samoocenę). Profesor omawia również sprawczość i wspólnotowość w kontekście negatywnych konsekwencji, czy to dla nas samych, czy dla relacji społecznych.

Ostatni rozdział to pytanie *Czy psychologowie upiększają wynik badań?*. Rozmowa rozpoczyna się od wątku związanego z replikowaniem badań i weryfikacją wcześniej uzyskanych wyników. Autorzy wymieniają też badania „upiększania” wyników przez psychologów akademickich, przywołują aferę z profesorem psychologii z Holandii, Diederikiem Stapel, który sfałszował wyniki badań wykorzystywane później w licznych publikacjach. Niemniej jednak optymistycznie profesor Wojciszke stwierdza, że nie należy generalizować, gdyż „nieuczciwi ludzie, owszem, się zdarzają, tak jak w każdym zawodzie”. Zostały również przywołane eksperymenty stanfordzki i Milgrama, ten ostatni też w kontekście jego powtórzenia przez badaczy Tomasza Grzyba i Dariusza Dolińskiego. W ostatnim rozdziale można ponadto doszukać się odwołań do ważnych teorii psychologicznych, na przykład z obszaru psychologii ewolucjonistycznej.

Układ książki jest bardzo przejrzysty, rozdziały wyszczególnione, styl i język pozytywnie wpływają na odbiór całej publikacji. Prezentowana praca to skarbnica wiedzy psychologicznej, szczególnie z psychologii społecznej. Bardzo wartościowe są odwołania do badań oraz praktyczne, z życia wzięte, przykłady i opisy mechanizmów. Odniesienia do przeszłości historycznej czy kulturowej pozytywnie wpływają na zrozumienie opisywanych zjawisk. Naukowymi treściami autorzy posługują się z łatwością, a zarazem w sposób przystępny dla każdego, ciekawy i nieszablony. Jak podkreślali we wstępie „[...] staraliśmy się mocno, by wszystko zostało opowiedziane w jasny i interesujący sposób, aczkolwiek bez zbędnego upraszczania czy spłykania tematów”, i to na pewno się udało.

Książkę można polecić „zwykłemu” czytelnikowi, którego interesuje życie społeczne i reguły szeroko pojętego wpływu społecznego oraz który chce poznać rzeczywistość „z psychologią w tle”. Może być ona również bardzo wartościowa dla studentów psychologii, na przykład stanowiąc uzupełnienie literatury podstawowej. Dzięki tej pozycji można zrozumieć, czym jest logiczne myślenie czy krytyczne wnioskowanie. Wartością książki jest nie tylko wiedza merytoryczna, ale też sposób jej przedstawiania i umiejętność dobierania obiektywnych argumentów.

Lektura *Homo nie całkiem sapiens* pozwala nam lepiej rozumieć współczesny, zmieniający się świat, mechanizmy nim rządzące, ale też reguły wpływające na nasze oceny czy decyzje. Dodatkowo dzięki nawiązaniom historycznym spojrzymy na poruszane tematy i problemy z szerszej perspektywy. Podejmowane w tej pozycji wątki, takie jak władza i polityka, szczególnie w kontekście wyborów oraz wpływu społecznego, różnice i stereotypy dotyczące płci, różnorodność seksualna, ale także kwestie moralności i prawości to najważniejsze problemy współczesnego świata.

Tematy, w które zagłębiają się autorzy, są bardzo aktualne z punktu widzenia problemów współczesnej psychologii, szczególnie psychologii społecznej, a ich mnogość i holistyczne ujęcie to niewątpliwie duże atuty książki. Autorzy pokazują poprzez dialog, co psychologia ma dziś do powiedzenia. Udowadniają, że nie jest to skostniała nauka, a implikacje praktyczne są widoczne na każdym kroku naszego życia.

Ten utwór jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe.

